

آموزش تفکر فلسفی به کودکان

سید محمد قلمکاریان^{۱*}، ناهید مسیبی^۲

۱. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور، خوراسگان، ایران. (نویسنده مسئول).

۲. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی (گرایش مدیریت آموزشی) دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره هشتم، شماره بیست و نهم، بهار ۱۴۰۵، صفحات ۱۲۹-۱۱۹

چکیده

هدف این پژوهش ارائه‌ی بهترین روش آموزش تفکر به کودکان می‌باشد. روش تحقیق این پژوهش توصیفی، کتابخانه‌ای است که با بررسی اهداف کلی سند تحول بنیادین؛ روش‌های تدریس معمول و نحوه‌ی اجرای آن‌ها در مدارس می‌باشد. بررسی روش‌های تربیتی استخراج‌شده از قرآن و احادیث آغاز و با بررسی روش‌های فعال یادگیری و روش‌های تدریس مبتنی بر تفکر، نظریه‌های روانشناسی تربیت، نظریه‌های رشد پیاژه، ویگوتسکی و نظریات یادگیری اجتماعی و یادگیری ساختاربندی ادامه یافته و منتج به این نتایج گردیده است که آموزش باید: ساختاریافته، مستند، کاربردی متناسب با خصوصیات فراگیر و با استفاده از بهترین روش تدریس (فعال-خلاق-ترکیبی با توجه به اهداف و موضوع) و با هنرنمایی معلمان کارآمد باشد برنامه‌ریزی آموزش پرورش برای رسیدن به این اهداف باید پیشرفته -در سطح کلان و فرا کلان- مداوم-منسجم -ارتقاء دهنده‌ی هویت ملی مذهبی و پاسدار کرامت انسانی باشد.

واژگان کلیدی: آموزش، کودک، فلسفه، منطقی، تفکر، تربیت دینی، روش.

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره هشتم، شماره بیست و نهم، بهار ۱۴۰۵

مقدمه

تربیت نسل فردا برای همه‌ی نوع بشر مهم و حیاتی بوده است به طوری که در جای‌جای دنیا، مهتران هر جامعه در تلاش برای انتقال فرهنگ و آداب‌ورسوم و مهارت‌های جامعه‌ی خود به نسل آینده‌ی می‌باشند. برای پرورش و تربیت نسل جدید یک جامعه‌ی انسانی در هر نقطه‌ی جهان، تلاش، ظرافت و دقت وافر نیاز است؛ و هر دغدغه مند متعهدی سعی در برداشتن گامی مؤثر برای انتخاب بهترین محتوا، بهترین روش ارائه‌ی آن محتوا و انتخاب بهترین زمان ارائه‌ی آن محتوا برای جامعه‌ی هدف می‌باشد. از آنجاکه اهمیت تفکر و به کار بستن قوه‌ی تعقل بسیار بالاست، آموزش نحوه‌ی تفکر و به کار بستن قوه‌ی تعقل نیز از جایگاهی بسیار والا برخوردار می‌باشد و شایسته است که برای یافتن بهترین محتوا، بهترین روش انتقال و بهترین زمان آموزش، دقت و تلاش زائدالوصفی انجام پذیرد. «تفکر» نه تنها موجب رشد و ارتقای افراد در زندگی دنیایی می‌شود بلکه یکی از ابزارهای اصلی رسیدن به «کمال» و «سعادت» که همان «قرب الهی» است نیز می‌باشد.

آموزش تفکر به کودکان (فلسفه برای کودکان=فبک) یکی از موضوعات مورد توجه اندیشمندان معاصر است. برای رسیدن به این هدف تحقیقات و بررسی‌های فراوانی به دست کسانی که هدفشان تربیت نسلی پرسشگر؛ دانا؛ و محقق می‌باشد، انجام گرفته است. آموزش تفکر به کودکان کمک می‌کند که قدرت تفکر و استدلال در آن‌ها از اوایل زندگی تقویت شده، به رشد مهارت‌های استدلالی، خود مراقبتی و انواع تفکر انتقادی و اخلاق دست یابند.

از جمله امتیازات انسان داشتن قدرت تفکر و اندیشه است. همان‌طور که می‌دانیم؛ عقل موجودی مجرد است اما مجرد تام نیست. بلکه به بدن تعلق دارد و چون متعلق به ماده است، حرکت و تکامل دارد. تفکر ابزار اصلی پیمایش راه عقل و تقویت عقلانیت در انسان است تفکر دور نمای کمال انسان است بدین معنی که انسان در مرحله‌ی اول کمال که می‌توان گفت همان تقویت و کاربردی نمودن قوه‌ی عقلانیت است، با ابزار تفکر پیش می‌رود و به کمال عقلانی می‌رسد و بعد در مرحله‌ی دوم کمال، در کنار عقلانیت به «عرفان» و «معنویت» می‌پردازد و به کمال نهایی و «سعادت» دست می‌یابد لذا ضروری است که در فرآیند تعلیم و تربیت بیشتر از هر مهارتی به پرورش قوه‌ی «تفکر» و «استدلال» پرداخته شود چرا که دانش‌آموزی که مهارت تفکر کردن و اندیشیدن و استدلال را در خود ارتقاء دهد، در برخورد با مشکلات کمتر دچار اشتباه می‌شود. لذا این دانش‌آموز نه تنها در مباحث درسی پیشرفت می‌کند بلکه در مواجهه با مسائل و فراز و نشیب‌های زندگی از قوه عقل و استدلال بهره می‌گیرد و بر چالش‌های پیش روی خود غلبه می‌کند؛ بنابراین می‌توان گفت: «تفکر» نه تنها موجب رشد و ارتقای افراد در زندگی دنیایی می‌شود بلکه یکی از ابزارهای اصلی رسیدن به «کمال» و «سعادت» که همان «قرب الهی» است نیز می‌باشد.

از آنجاکه اهمیت تفکر و به کار بستن قوه‌ی تعقل بسیار بالاست، آموزش نحوه‌ی تفکر و به کار بستن قوه‌ی تعقل و به عبارتی عاقلانه، دقیق و سنجیده عمل کردن نیز از جایگاهی بسیار والا برخوردار می‌باشد و شایسته است که برای یافتن بهترین محتوا، بهترین روش انتقال، و بهترین زمان آموزش و انتقال، دقت و تلاش زائدالوصفی انجام پذیرد. در کشور عزیزمان ایران باینکه مطالعات فراوانی در این زمینه صورت گرفته است و اهداف بسیار متعالی و متناسبی در سند تحول آموزش و پرورش در نظر گرفته شده است، اما به علل و عواملی هنوز این مهم به نتیجه‌ی مطلوب نرسیده است. به بیان دیگر مسئله‌ی آموزش تفکر منطقی به کودکان (فبک) مغفول مانده است.

برای رسیدن به علت مطلوب نبودن نتایج آموزش‌های آموزش پرورش، باید به چند سؤال پاسخ داده شود:

۱. انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید در چه سنی شروع می‌شود؟
۲. برای انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید از چه روش‌هایی استفاده می‌شود

۳. انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید توسط چه کسانی انجام می‌شود؟
 ۴. کیفیت انتقال تجربه، دانش و مهارت در کشور عزیزمان ایران چگونه می‌باشد؟
 ۵. بر سر راه انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید در کشور عزیزمان چه موانعی یافت می‌شود؟
 ۶. چگونه می‌توان موانع بر سر راه انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید در کشور عزیزمان را برداشت؟
- خداوند در قرآن کریم هدف از خلقت انسان را «لیعبدون» بیان فرموده‌اند:

«و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون-من جن و انس را نیافریدم مگر اینکه مرا پرستش و عبادت کنند (۵۶/ذاریات)»

در ترجمه‌ی آیه، مفسران پرستش را منوط به شناخت خداوند دانسته‌اند و ليعبدون را لتعرفون گفته‌اند و شناخت برای کسی میسر نمی‌شود مگر با تفکر و تعقل که تعقل ورزی نیز میسر نمی‌شود مگر با تمرین. انسان همواره در زندگی با مسائل و مشکلات مختلف روبرو می‌شود که برای موفقیت در حل مسائل پیش رو و برداشتن مشکلات از سر راه خود، دست به دامان قوه‌ی عقل می‌شود که این خود تمرینی برای تعقل است. هدف هر جامعه‌ای رسیدن به اوج شکوفایی، موفقیت و خلاقیت است در همین راستا سعی در انتقال تجارب، دانش و مهارت‌های خود به فرزندان خود را دارد.

در کشور عزیزمان ایران نیز دغدغه‌مندان عرصه‌ی تعلیم و تربیت سعی در انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید را دارند و این هدف بزرگ سهم بزرگی در برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری‌های کلان مملکتی را به خود اختصاص داده است. از جمله برنامه‌ریزی‌های مدون و در حال اجرا می‌توان به تدوین چشم‌انداز تربیتی آموزش و پرورش با عنوان «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» اشاره کرد که اهداف والایی برای انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید در نظر گرفته است. برای رسیدن به پاسخ سؤال‌های بالا در راستای موضوع انتخاب‌شده، ارائه‌ی راهکارهایی برای آموزش تفکر به کودکان (فلسفه برای کودکان) دوره‌ی ابتدایی متناسب با جامعه‌ی مذهبی ما لازم می‌باشد. آموزش تفکر به کودکان (فلسفه برای کودکان) یکی از موضوعات مورد توجه اندیشمندان معاصر است. آنان که هدفشان تربیت نسلی پرسشگر؛ دانا؛ و محقق می‌باشد. برای رسیدن به این هدف، تحقیقات و بررسی‌های فراوانی انجام داده‌اند. پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه هم جنبه‌ی علمی و هم جنبه‌ی دینی مذهبی دارد که این خود امتیازی بزرگ برای نتایج به‌دست‌آمده از این تلاش‌ها می‌باشد. در این تحقیق سعی شده است که از این پیشینه بهره‌برداری مناسب انجام پذیرد.

اکنون سعی در آشنایی بیشتر با ویژگی انسان متفکر و بررسی جایگاه تفکر در جوامع بشری و نحوه‌ی آموزش تفکر به کودکان می‌باشد. با همین دید به بیان جایگاه تفکر در قرآن کریم و احادیث ائمه اطهار علیهم‌السلام می‌پردازیم. صاحب‌نظران عرصه‌ی تعلیم و تربیت با تفحص در قرآن کریم، روش‌های تربیتی بسیاری استخراج نمودند که به‌اختصار به تعدادی از این روش‌ها اشاره می‌کنیم. در همگی این مستندات به بیان سی روش از روش‌های تربیتی قرآن کریم بسنده نموده‌اند. اینک به برگزیده‌ای از این روش‌ها می‌پردازیم.

۱-الگو گیری از سرمشق

الگو گیری بسیار مهم است چرا که انسان پیش از آن‌که تحت تأثیر سخن دیگری باشد، متأثر از رفتار دیگری است. وقتی تربیت شونده مدتی را در کنار سرمشق عینی و ملموس خود بگذراند مسلماً اثر می‌پذیرد. از این رو خداوند پیامبر صلی‌الله علیه و آله را سرمشقی نیکو برای مسلمان مؤمن دانسته است «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ... قطعاً برای شما در (اقتدا به) رسول خدا سرمشقی نیکو و پسندیده است ... (۲۱/احزاب).

البته این روش تربیتی که در قرآن کریم از آن یاد شده خود شامل روش‌های تربیت دیگری است مانند روش «مصاحبت» و روش «تعلیم عینی». نمونه‌های ذکر شده در قرآن کریم، داستان حضرت موسی علیه السلام است (کهف، آیه ۶۶) حواریون حضرت عیسی علیه السلام. (آل عمران، آیه ۶۲؛ مائده، آیه ۱۱۲؛ صف، آیه ۱۴) می‌باشد.

۲) آموزش تدریجی نه دفعی

از آنجاکه تغییر در فکر و رفتار انسان چنان‌که در روان‌شناسی نیز اثبات شده خیلی سخت و فرآیندی می‌باشد، در روش آموزش تدریجی، محتوا و مجموعه معارف به صورت فرآیند، تدریجی و گام‌به‌گام به تربیت شونده ارائه می‌گردد. در هنگام کاربرد این روش در آموزش معارف دینی، باید توجه داشت که نخست؛ حتماً اصول ارائه شود چرا که تربیت شونده از اصول آموخته شده بهره‌برداری وسیع می‌نماید و به برهانی قاطع و حقانیت آن دست می‌یابد. از این اصول است که فروع دیگر به دست می‌آید. در آموزش فروع دین نیز به احکام کلیدی تأکید شود. به عنوان نمونه به جای پرداختن به مسائل حاشیه‌ای و غیرضروری در حوزه معرفت‌شناسی بر توحید، عدالت، نبوت، امامت و معاد تأکید گردد و در حوزه رفتاری و احکام بر بایدهایی چون عدالت، صداقت، امانت، وفاداری و حسن خلق تأکید شود.

۳) آسان‌گیری

در قرآن کریم (۲۳۳ و ۲۸۶/انعام، ۴۲/مؤمنون، ۱۷۸ و ۲۸۶/بقره، ۷۷ و ۷۸/حج، ۲۰/مزل) یکی از مهم ترین روش‌های تربیتی آسان‌گیری می‌باشد. بدین ترتیب که محتوای مورد آموزش باید پله به پله و از آسان به سخت شروع شود. از این رو، دین اسلام بر آن است که این تکالیف (آموزش معارف و احکام اسلامی) را تا جایی که امکان‌پذیر است ساده و آسان سازد تا انسان بیش از توان و وسعت خود محدود نشود. با دقت در شیوه‌های تربیتی اهل بیت علیهم السلام نیز نمونه‌های زیادی را می‌یابیم که رعایت مقتضای حال مردم را نموده است و با مردم به اندازه‌ی عقل و فهمشان سخن گفته است. «امام صادق علیه السلام به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله، ما پیامبر این امر شده‌ایم که با مردم به اندازه‌ی عقل‌هایشان سخن بگوییم (اصول کافی/ج ۱/ص ۲۳).

۴) رعایت اعتدال

روش تربیتی دیگر در قرآن رعایت اعتدال است. خداوند در آیات بسیاری از جمله: رعایت اعتدال در زندگی (واقصد فی مشیک... در رفتارت میانه‌رو باش... ۱۹/لقمان) در مقدار انفاق کردن (۲۹/اسرا) و آیاتی دیگر (۳۸/سوره اسراء و آیه ۶۷ سوره فرقان) به پرهیز از هرگونه افراط و تفریط در زندگی و کارها و رفتار تأکید کرده و اعتدال را به عنوان سالم و بهترین روش تربیتی یادآور می‌شود.

۵) استمرار و تذکر

همان‌گونه که در امر یادگیری مرحله‌ی تثبیت از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد، تغییر نگرش‌ها و رفتارها نیز برای تثبیت و ماندگاری نیازمند تمهیداتی می‌باشد که قرآن بیان تدریجی و فرآیندی را یادآور شده است، به ویژه درباره کسانی که باورها و نگرش‌هایی در آن‌ها شکل گرفته است. از آنجاکه طبق فرموده‌ی مولای متقیان امام علی علیه السلام: «العَلْمُ مِنَ الصَّقَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ: آموختن دانش در خردسالی همچون نقشی بر سنگ است (بحارالانوار/۱۳/۱/۲۲۴). یکی از شیوه‌های تربیت و هدایت، موعظه حسنه و تذکر بجاست که بدون آن، دل آدمی به غفلت و گمراهی دچار می‌شود و می‌میرد. به فرموده امام علی علیه السلام: «الموعظةُ جلاءُ القلوبِ و صقالُ النفوسِ؛ موعظه، جلا دهنده قلب‌ها و روشنی‌بخش جان‌هاست (غررالحکم/ ۱۳۵۴). تذکر و یادآوری در همه تأثیر نخواهد گذاشت بلکه تنها در برخی از افراد تأثیرگذار خواهد بود افرادی که:

- ۱- دارای خشیت و ترس عالمانه باشند (طه، آیه ۳؛ اعلی، آیات ۹ تا ۱۴).
- ۲- از انداز و وعیدهایی که خداوند در آیات قرآن بیان داشته‌اند بهراسند (ق، آیه ۴۵).
- ۳- از یک نوع ایمان ابتدایی برخوردار باشند (ذاریات، آیه ۵۵).
- ۴- و یا اهل تقوای عقلانی و وحیانی و الهامی بوده و در شمار اهل مغفرت باشند (مدثر، آیات ۵۴ تا ۵۶)، ولی! هرگز این دلیل نمی‌شود که مربی دست از تذکر و استمرار بردارد؛ چرا که وظیفه و مسئولیت مربی تذکردهی و موعظه و پند و نصیحت است (غاشیه، آیه ۲۱)

۶) همراهی

انسان از همان سن کودکی، فلسفه و هدفی از زندگی برای خود می‌سازد و این فلسفه و هدف زندگی، حاصل برداشت او است از شنیده‌ها و دیده‌هایش. این برداشت کودک از زندگی همانند نقش بر سنگ است که به‌سادگی تغییر نمی‌کند؛ حال اگر این کودک با بینشی متفاوت روبرو شود، اینجاست که حالت دفاعی نسبت به بینش جدید در مورد زندگی در پیش می‌گیرد و بینش‌ها و نگرش‌هایش اصالت می‌یابد و نسبت به آن غیرت و تعصب می‌ورزد. بینش‌ها و نگرش‌های ساخته‌شده در کودکی دارای استحکام قوی و خاصی است. از این‌رو در روان‌شناسی شخصیت گفته‌شده که: «تغییر بینش‌ها و نگرش‌ها یا شدنی نیست یا بسیار سخت امکان‌پذیر است.»

یکی از مشکلات مهم پیامبران علیهم‌السلام همین تعصب‌هایی بود که مردم نسبت به باورها و سنت‌های خودشان داشتند. لذا به مقابله بر می‌خواستند و اجازه نمی‌دادند که پیامبران حتی سخنی بگویند. البته حمیت و تعصب اگر برخاسته از علم و دانش و تعقل باشد بسیار خوب است؛ اما اگر مبتنی بر جهل مانند تقلید کورکورانه از اجداد و نیاکان باشد، دیگر این‌گونه حمیت‌ها و غیرت‌ورزی‌ها و تعصب‌ورزی‌ها، حق نخواهد بود، بلکه مصداقی از حمیت جاهلی و باطل است که در قرآن از آن نکوهش شده است (فتح، آیه ۲۶).

برای اینکه بتوان شخص را از حالت تدافعی نسبت به حمیت‌های جاهلی بیرون آورد، لازم است که با او همراه شد تا حالت دفاعی به خود نگیرد و به مربی اطمینان پیدا کند و سخن او را دلسوزانه و مشفقانه بیاید. خداوند در بیان روش تربیتی حضرت ابراهیم علیه‌السلام بیان می‌کند که آن حضرت با ستاره پرستان، ماه پرستان و خورشید پرستان همراه می‌شود تا بتواند بدون ایجاد حالت تدافعی در آنان، موجبات بیداری و تنبه آنان را فراهم آورد. از این‌رو با آنان همراه می‌شود و سپس در موقعیت‌های مناسب با بهره‌گیری از برهان و دلیل قاطع می‌کوشد تا بطلان هر یک از آن باورها و نگرش‌ها را بیان کند و آنان را به خود آورد (انعام، آیات ۷۶).

۷) طرح سؤال و ایجاد پرسش:

یکی دیگر از روش‌های تربیتی قرآن ایجاد سؤال در ذهن مخاطب و تربیت شونده نسبت به باورها و بینش‌های او است. استفاده از پرسش برای ایجاد ذهنیت مساعد جهت تفهیم حقیقت به مخاطب، از روش‌های تربیت عقلانی قرآن است که ما می‌توانیم از آن بهره‌گیریم. به‌عنوان نمونه حضرت صالح علیه‌السلام با طرح پرسش به ایجاد شبهه در افکار و رفتار قوم پرداخت (شعراء، آیات ۱۴۲ و ۱۴۵-۱۵۰) و یا حضرت لوط علیه‌السلام با همین روش بر آن شد تا قومش را به زشتی همجنس‌گرایی توجه دهد (شعراء، آیات ۱۲۳ و ۱۲۴ و ۱۲۷-۱۳۰، ۱۶۱، ۱۶۴-۱۶۶ و عنکبوت، آیات ۲۷ و ۲۸).

۸) محبت

از مهم‌ترین روش‌های تربیتی ابراز محبت و آشکار کردن آن است. پیامبران با همین لحن مشفقانه با قوم خود سخن می‌گفتند و آنان را به‌عنوان برادر خطاب می‌کردند و با مهربانی تمام و از باب نگرانی و از سر شفقت و دلسوزی آنان را به تقوا و عبادت الهی دعوت می‌کردند. اگر بخواهیم دیگری را تربیت کنیم تا استعدادها و قوای خود را فعلیت بخشد و در مسیر کمال و رشد قرار گیرد، به آشکارسازی محبت باطنی خود اقدام کنیم تا تربیت شونده این احساس را داشته باشد که مربی از سر خیرخواهی و محبت است که با او چنین گفتار و یا رفتاری دارد و هرگز دراندیشه زیان رسانی به او نیست. آیات سوره‌ی شعرا بیان‌کننده‌ی سخنان پیامبران به امت خویش با این مضمون می‌باشد.

۹) تقویت حس مسئولیت‌پذیری، شهامت و درایت در فرزندان

ماجرای به آب افکندن حضرت موسی علیه السلام توسط مادرش یوکابد، از نقطه‌نظر تربیتی، دربردارنده پیام‌های متعددی است از جمله: تقویت حس مسئولیت‌پذیری فرزند، ایجاد روحیه اعتمادبه‌نفس در فرزند، مهرورزی نسبت به برادر، شجاعت، هوشمندی و درایت در انجام مسئولیت. مادر به دخترش، «عائده» مأموریت می‌دهد که وقتی من صندوقچه برادرت را به آب افکندم، آن را تعقیب کن و از دور مراقبش باش (قصص/۱۱).

۱۰) توجه به بازی و تفریح کودک

بازی و سرگرمی، حق طبیعی کودک است که دست حکیمانه خلقت، در نهاد وی به ودیعت نهاده است از طریق همبازی شدن با کودک، می‌توان کنترل خشم، مهرورزی، همکاری و تعاون، مهارت‌آموزی، رعایت حقوق دیگران (همبازی) و... را به کودک آموخت. اشاره‌ی قرآن کریم به این نکته در داستان حضرت یوسف علیه السلام است. تنها سلاح منطقی فرزند آن‌که حضرت یعقوب علیه السلام را تسلیم خواسته آن‌ها کرد، تأکید برادران بر نیاز کودک به تفریح و بازی است از این رو با این استدلال، خطاب به پدر بیان داشتند: بفرست، تا غذای کافی بخورد و تفریح کند؛ و ما ننگهبان او هستیم (یوسف/۱۲).

۱۱) پرهیز از هرگونه تبعیض میان فرزندان

ریشه بسیاری از بزه‌های اخلاقی فرزندان در بزرگسالی ناشی از تبعیض و عدم رعایت عدالت در محبت و ورزی بدان‌هاست. در آسیب‌شناسی رفتار حضرت یعقوب نبی علیه السلام نسبت به یوسف علیه السلام و سایر فرزندان، باید گفت دوست داشتن افراطی پدر نسبت به فرزند، و اظهار عملی آن در پیش چشم دیگر اعضای خانواده، آتش حسادت، حقد و کینه را در آن‌ها شعله‌ور ساخت سرانجام کردند آنچه کردند (علامه طباطبایی-تفسیر المیزان).

-در ادامه تلاش‌های انجام‌گرفته شده در مورد نحوه‌ی آموزش تفکر به کودکان (فلسفه برای کودک) می‌پردازیم:

در سال ۱۹۶۰ میتو لیپمن استاد فلسفه دانشگاه کلمبیا در نیویورک متوجه این مسئله شد که دانشجویان او فاقد قدرت استدلال و قضاوت هستند. او متوجه این نکته شد که رفع این عدم توانایی دیر شده است و این مسئله ریشه در آموزش‌های دوران کودکی آن‌ها دارد. لیپمن اعتقاد داشت که کودکان با عطش بالای کنجکاوی و میل به یادگیری به مدارس وارد می‌شوند اما سبک آموزشی غلط و تأکید به حفظ کردن مباحث درسی به تدریج این اشتیاق را در آن‌ها از بین خواهد برد. او در سال ۱۹۷۰ کتاب «کشف هری استوتلیمر» را نوشت و آن را به آزمایش عملی به مرحله اجرا درآورد. این کتاب شامل تمرین‌های ساده فلسفه‌ای بود که به معلمان بسیاری داده شد تا آن‌ها را با دانش‌آموزان خودکار کنند. چند سال بعد نتیجه آزمایش نشان داد که آموزش فلسفه به کودکان می‌تواند توانایی تحلیل و استدلال در بزرگسالی را تا حد بسیار زیادی تقویت کند. «میتو لیپمن» با الهام از فلسفه‌های افلاطون و

جان دیویی، پیشگام در آموزش فلسفه به کودکان است که تدریس فلسفه به کودکان را به عنوان پاسخی برای نگرانی‌های خود مبنی بر این موضوع که کودکان، با وجود این‌که قادر به تفکر هستند، اما خوب فکر نمی‌کنند، در نظر گرفت در این برنامه، داستان‌ها ابزار اصلی آموزش هستند. ویژگی‌های الگوی لیپمن عبارت‌اند از: تشویق به تفکر انتقادی، تشویق به تفکر خلاق، تشویق به اجتماع پژوهشی، تشویق به مسئولیت‌پذیری، تشویق به همدلی و درک دیگری. «لیپمن معتقد است که تفکر در عمل شامل گام‌هایی است که عبارت‌اند از: نقد عمل فرد دیگر، نقد خود، اصلاح عمل فرد دیگر، اصلاح خود.

منظور از تفکر سطح بالا، تفکری است که از لحاظ مفهوم، غنی، از نظر انسجام، سازمان‌یافته و به‌طور مداوم اکتشافی باشد.

روش پژوهش

در این پژوهش روش تحلیلی توصیفی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. در این پژوهش از جمع‌آوری اطلاعات از کتاب‌ها، مقاله‌ها، فصل‌نامه‌ها، پایان‌نامه‌ها و گزارش‌های موجود در رسانه‌ها، کتابخانه‌ها و سایت‌های اینترنتی استفاده شده که پس از مطالعه، تجزیه و تحلیل شده است. به همین منظور این تحقیق با بهره‌گیری از روش‌های تربیتی استخراج شده از قرآن و احادیث و نیز کنکاشی در روش‌های تربیتی معرفی شده توسط نظریه‌پردازان عرصه‌ی تعلیم و تربیت با مطالعه و بررسی اهداف کلی و ساحت‌های تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش همراه با مطالعه‌ی روش‌های تدریس معمول در مدارس و نحوه‌ی اجرای آن‌ها و در انتها نیز با نیم‌نگاهی به مبانی روانشناسی رشد، یادگیری اجتماعی و مبانی تربیتی، در زمینه‌ی آموزش فلسفه به کودکان راهکارهایی به دست آمده است. البته شایان ذکر است، پژوهش‌های انجام شده در این زمینه هم جنبه‌ی علمی و هم جنبه‌ی دینی مذهبی دارد که این خود امتیازی بزرگ برای نتایج به دست آمده از این تلاش‌ها می‌باشد.

منظور از آموزش فلسفه به کودکان (فَبَک)، آموزش تفکر منطقی همراه با ژرف‌نگری و انعطاف‌پذیری به کودکان می‌باشد.

یافته‌ها

با توجه به مطالعات و بررسی‌ها اکنون به پاسخ سؤالاتی که مطرح شده می‌پردازیم:

۱- انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید در چه سنی شروع می‌شود؟

- با توجه به مطالب گفته شده آموزش را از هر سنی می‌توان شروع کرد به شرط آن‌که مواد آموزش و همچنین روش آموزش متناسب با سن فراگیر باشد.

۲- برای انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید از چه روش‌هایی استفاده می‌شود؟

- برای آموزش تأثیرگذار روش‌های مختلف و متنوعی پیشنهاد شده است. برای انتخاب روش آموزش مناسب باید به مواردی مانند: موضوع آموزش، هدف از آموزش و همچنین به ویژگی‌ها و خصوصیات جامعه‌ی هدف و همچنین امکانات موجود توجه شود.

* به‌طور کلی روش‌های مورد استفاده برای آموزش بدین شرح می‌باشد:

- روش‌های سنتی شامل: روش سخنرانی، روش نمایشی، روش روش‌های معلم محور

- روش‌های فعال یادگیری شامل: روش بارش مغزی، روش حل مسئله، روش ایفای نقش، روش‌های یادگیری مشارکتی

- روش‌های ترکیبی شامل: روش ترکیب سخنرانی با روش‌های فعال، استفاده از تکنولوژی در آموزش.

- اما روش‌های جدیدی هم رایج شده شامل: کلاس درس معکوس، آموزش مبتنی بر بازی وارسازی، آموزش حسی، آموزش دانش آموز محور، آموزش شخصی سازی شده، آموزش پروژه محور، آموزش مبتنی بر حل مسئله، آموزش مشارکتی، آموزش مبتنی بر تفکر، آموزش مبتنی بر شایستگی، آموزش مبتنی بر بحث، آموزش مبتنی بر بازی، آموزش خدمت محور، آموزش عاطفی - اجتماعی

۳- انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید توسط چه کسانی انجام می‌شود؟

-انتقال دانش و مهارت و تجربه به نسل جدید به دست آموزگاران کارآمد، با مهارت، فعال، خلاق که می‌کوشند با بهره‌گیری از روش‌های جدید، جذاب و خلاق، پایدارترین و عمیق‌ترین یادگیری را در ذهن و جان فراگیران ایجاد کند، انجام می‌گیرد. آموزگاران تجهیز شده به مهارت‌های: انعطاف‌پذیری و تاب‌آوری بالا، اشتیاق سیری‌ناپذیر به یادگیری، توجه به تفاوت‌های فردی فراگیران، آشنایی با مهارت‌های کلاس داری و شیوه‌های تدریس نوین، توجه به خلاقیت فراگیران، آشنایی با فنون پژوهش و در رأس همه‌ی مهارت‌ها آشنایی با فناوری اطلاعات و به‌کارگیری آن در جریان آموزش،

۴- کیفیت انتقال تجربه، دانش و مهارت در کشور عزیزمان ایران چگونه می‌باشد؟

-کیفیت انتقال دانش و مهارت در ایران در مقایسه با کشورهای دیگر به دلیل انتقال مفاهیم تکراری و بی‌محتوا، انتقال اطلاعات تنها، استفاده از آموزگاران ناکارآمد، استفاده از روش‌های سنتی و تکراری و غیرفعال و همچنین کنار گذاشتن تجربیات آموزشی، بسیار پایین می‌باشد.

۵- انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید در کشور عزیزمان به چه میزان می‌باشد؟

- همچنین میزان انتقال دانش و تجربه و مهارت در کشورمان به دلیل شکاف عمیق بین نیازهای نسل جدید و رویکردهای آموزشی موجود قابل قبول نیست.

۶- بر سر راه انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید در کشور عزیزمان چه موانعی یافت می‌شود؟

- از موانع بر سر انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید در کشورمان می‌توان به کمبود فضا، تجهیزات، نبود برنامه‌ریزی مناسب، استفاده از آموزگاران ناکارآمد، پایبندی بیش‌ازحد به استفاده از یک روش تدریس، می‌باشد.

۷- چگونه می‌توان موانع بر سر راه انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید در کشور عزیزمان را برداشت؟

-می‌توان موانع بر سر راه انتقال تجربه، دانش و مهارت به نسل جدید را برداشت با: استفاده از روش‌های فعال تدریس در آموزش- برطرف نمودن ضعف در سواد خواندن-استفاده از محتوای متناسب با حجمی معقول در بازه‌ی زمانی مناسب- به‌کارگیری آموزگاران توانمند با آرامش خاطر-به‌کارگیری ابزارهای دیجیتال در آموزش-به روز رسانی محتوای آموزشی، تمهیداتی جهت فضای مناسب و کافی.

بحث و نتیجه‌گیری

-از آنجاکه تغییر نظام سیاسی هر کشوری باعث ایجاد تغییر و تحول‌هایی در تمام سطوح آن کشور روبرو می‌باشد، کشور ایران نیز با تغییر و تحول در نظام سیاسی خود از این قانون مستثنی نبوده و تغییر دیدگاه‌های سیاسی در پیشبرد برنامه‌های فرهنگی تربیتی اثرگذار بوده است. به‌گونه‌ای که هر گروه بنا به دیدگاه خود (با خوش‌بینانه‌ترین حالت از سر خیرخواهی) باعث توقف برنامه‌های قبلی و ارائه‌ی برنامه‌های جدیدی می‌شدند.

البته گاهی این برنامه‌های ارائه‌شده الگوبرداری از طرح‌هایی بود که در کشورهای دیگر در حال اجرا بودند. این مدل‌ها در ابتدا باعث تأیید و تمجید قرار می‌گرفت اما در اجرا موفقیت‌های چندانی کسب نمی‌کرد.

-تغییرات پی‌درپی در مدیران با دیدگاه‌های متفاوت و همچنین الگوبرداری‌های بی‌برنامه بومی‌سازی نشده و نامناسب، بروز مشکلات اقتصادی فراوان، باعث شد برنامه‌ریزی‌های آموزشی یکی پس از دیگری بیابند و بروند بدون اینکه خط مشخصی را دنبال کنند.

در ادامه دغدغه مندان دلسوز عرصه‌ی تعلیم و تربیت کشور بر آن شدند تا برای برنامه‌ریزی‌های آموزشی کشور، چشم‌اندازی در نظر گرفته شود با اهدافی مشخص و متناسب با فرهنگ دینی تربیتی جامعه تا برنامه ریزان با الهام از این چشم‌انداز به طرح‌ریزی برنامه‌های آموزشی کشور بپردازند. این چشم‌انداز به نام «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» است.

سند تحول، حرکت نظام آموزش و تربیت کشور را تا سال ۱۴۰۴ ترسیم می‌کند و به شش ساحت تربیت: دینی، اقتصادی، علمی، اجتماعی، هنری و بدنی اشاره دارد و فرآیند ترمیم سند، در بازه‌های زمانی ۵ ساله و مطابق با بنیان‌های نظری سند ملی انجام می‌شود.

البته اجرای این سند خود نیز از مواردی است که باید پیگیری مداوم داشته باشد که بر این اساس با چالش‌ها و انتقاداتی مواجه است. برخی معتقدند که این سند به درستی اجرا نمی‌شود و نیاز به بازنگری و اصلاح دارد. در مقابل، برخی دیگر معتقدند که این سند در مسیر درستی قرار دارد اما نیازمند زمان و تلاش بیشتری برای اجراست.

این پژوهش با توجه به بررسی‌ها و تحقیقاتی که ارائه گردید توصیه می‌نماید که برای تربیت نسلی آگاه، مؤمن و متعهد باید نکاتی ظریف و دقیق را در سیستم تربیتی جامعه اجرا نماییم. این موارد:

-انتخاب و ارائه‌ی محتوای تربیتی همراه با محتوای آموزشی.

-استفاده از روش‌های فعال، ترکیبی، متنوع، دانش‌آموز محور و همچنین بازی محور برای ارائه‌ی محتوای موردنظر.

و از آموزش تفکر فلسفی به فراگیران غافل نشویم و در ادامه دانش‌آموز به تحقیق و پژوهش تشویق گردد.

-برای ارائه‌ی محتوا به دانش‌آموزان از افراد باایمان، آگاه، متعهد، خلاق، فعال، دلسوز، مهربان و پرنرژ استفاده گردد.

-پیگیری مرتب از میزان پیشرفت برنامه و نحوه‌ی اجرای برنامه با گرفتن بازخورد از روش اجرای برنامه و همچنین و نحوه‌ی برخورد آموزگار.

نتیجه‌بخش بودن آموزش‌های آموزش و پرورش دارای چالش‌های فراوانی است از جمله:

-آموزش و پرورش رسمی کشور بر محفوظات تکیه دارد و این روند برای هر دانش‌آموزی تا دوازده سال ادامه می‌یابد. لذا اغلب آموزش‌هایی که طی این مدت ارائه می‌شود تا مرحله «ذهن» است و به مرحله «عین» نمی‌رسد. عدم همراهی ذهنیات با عینیات و تماس نیافتن آموزه‌های نظری با تجربه‌ها و واقعیت‌ها، نتیجه‌ای جز بیگانه‌سازی دانش‌آموزان با دنیای پرتنوع و فعال بیرونی ندارد.

-با توجه به نقش مؤثر آموزش و پرورش در امر تعلیم و تربیت، باید گفت که انتخاب نامناسب افراد فرهنگی و وجود روش‌های فرسوده در آموزش شرایط نامطلوبی در ساختار آموزش و پرورش ایجاد نموده است. چرا که صرف داشتن یک مدرک فرد را قادر نمی‌سازد که بتواند معلم باشد. درجایی که باید فرهیخته‌ترین افراد به کار گرفته شوند، برعکس عمل می‌شود.

- نکته‌ی مهم دیگر اینکه تا معلمان نیاز به تغییر روش را حس نکنند و به روش‌های نوین یاددهی - یادگیری بی‌توجه باشند فعالیت‌های دیگر در جهت تحول در نظام تعلیم و تربیت خنثی شده و عقیم خواهد ماند.

- با تحول در انتخاب افراد مؤمن و متعهد و خبره در جایگاه معلم تغییر مناسب اتفاق نمی‌افتد چرا که رسیدگی به وضع معیشتی معلمان و ایجاد جاذبه‌های شغلی برای این حرفه، محوری‌ترین نکته‌ای است که می‌تواند نارسایی‌های جانبی را بازسازی کند.

- آموزش و پرورش باید هویت دینی و ملی جامعه ایران را ارتقا بخشد، تقویت باورهای دینی، فرهنگی و اجتماعی باعث می‌شود که فرد از خود تعریف مشخصی داشته باشد به گونه‌ای که به مسلمان بودن و ایرانی بودن خود افتخار کند.

- از آنجاکه دستگاه‌ها و نظام‌های مختلف آموزشی و فرهنگی اعم از دولتی، نمونه مردمی و غیرانتفاعی هرکدام بر طبق رویکرد تربیتی خود راه خود را می‌روند و فاقد یک برنامه‌ریزی کلان و منسجم تربیتی هستند، اولین ضرورت در آموزش و پرورش، نظم

بخشیدن به این نوع رفتارهاست که به نظر می‌رسد ایجاد هسته‌هایی که بتواند تحول در نظام آموزشی پرورشی را با توجه به تجارب کشورهای موفق و دستاوردهای تربیتی موفق مورد ارزشیابی قرار دهد، مورد نیاز است. با توجه به نتایج به دست آمده لازم به تذکر است که با به‌کارگیری صحیح آموزش تفکر فلسفی در سیستم آموزشی کشور می‌توانیم تهدیدات بالا را به فرصت تبدیل نماییم. رسیدن به اهداف آموزش و پرورش که همان تربیت افراد مؤمن و متعهد و در کل تربیت شهروند جهانی است.

این پژوهش در راستای هدف خود، آموزش تفکر به کودکان (فلسفه برای کودکان) سعی در تحقیق و بررسی برنامه‌های آموزشی کشور داشته تا بتواند راهی برای ماندگاری، اثرگذاری و خلاق بودن آموزش‌ها در نسل جدید و همچنین راهی برای بومی‌سازی فلسفه برای کودکان، ارائه دهد. در این راستا الگویی با خصوصیات ذکر شده ارائه می‌دارد. درست است که «آموزش فلسفه برای کودکان» در برخی از کشورهای جهان در حال اجرا می‌باشد، اما با دلایلی که در فصل قبل ذکر شد برای جلوگیری از الگوبرداری غلط، در ارائه‌ی الگوی «آموزش تفکر فلسفی به کودکان» سعی شده این الگو با مقتضیات جامعه‌ی ایرانی اسلامی ما همساز یا به عبارتی دیگر بومی‌سازی شده باشد.

منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- آتش‌پور، س. ح. و جوهر، ش. (۱۳۷۸، ۹ آذر). کدام معلم کارآمدتر است؟ روزنامه همشهری.
- آرمند، م. (۱۳۷۴). روش‌های تدریس فعال. مجله رشد تکنولوژی آموزشی، (۱).
- آمدی، ع. (۱۴۰۱). غررالحکم و دررالکلم (م. غروریان، مترجم). آتشکده. اثر اصلی منتشر شده در قرن پنجم).
- آلبرو، م. (۱۳۸۰). عصر جهانی (ن. سالرزاده، مترجم). آزاداندیشان.
- اعتمادی، م. آ. (۱۳۷۶). اصول و فنون آموزش و پرورش (ر. راسخی، مترجم). آوای نور.
- امیری، ع. (۱۳۶۹). تفکر درباره تحولات آینده آموزش و پرورش. انتشارات مدرسه.
- باقری، خ. (۱۳۶۸). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش.
- بهادری‌نژاد، ا. (۱۳۸۴). نوآوری در حوزه آموزش و پرورش: لپ‌تاپ به جای کتاب درسی. روزنامه همشهری، سال سیزدهم، شماره ۳۷۸۰.
- بهشتی، ا. (۱۳۹۵). تربیت کودک در جهان امروز. بوستان کتاب.
- جاریانی، ا. (۱۳۸۳). نگاهی به آموزش و پرورش الکترونیکی در کشورهای عضو اتحادیه اروپا. ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی، (۱۵۵).
- جیمز، و. (۱۳۶۷). دین و روان (م. قاینی، مترجم). دارالفکر.
- حسینی، س. ع. (۱۴۰۳، ۱ فروردین). اصول تربیت کودک در سیره و گفتار پیامبر اعظم (ص). دانش‌نامه پژوهش.
- حیدری‌فر، م. ر. (۱۳۸۳). جهانی‌شدن و آموزش و پرورش. در مجموعه مقالات جهانی‌شدن. پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- خانیکی، ه. (۱۳۸۲). اردیبهشت. جهانی‌شدن تهدیدی برای اسلام نیست. ویژه‌نامه همایش جهانی شدن و دین، (۲).
- درایتی، م. (۱۳۷۲). معجم الفاظ غررالحکم و دررالکلم. مرکز الابحاث و الدراسات الاسلامیه.
- رئوف، ع. (۱۳۸۱). سیمای بهسازی تربیت معلم. مجله رشد تکنولوژی آموزشی، (۶).
- رضایی، م. (۱۳۸۳). آسیب‌شناسی پژوهش‌های آموزشی. مجله پژوهش‌نامه آموزشی، (۷۷).
- رون، ا. (۱۳۸۲). آموزش روش تحقیق. مجله رشد تکنولوژی آموزشی، (۷).
- زاهدی، م. (۱۳۷۵). فلسفه تربیت و فعالیت‌های تربیتی. آوای نور.
- سرکارآرانی، م. ر. (۱۳۸۲). اصلاحات آموزشی و مدرن‌سازی (با تأکید بر مطالعه تطبیقی آموزش و پرورش ایران و ژاپن). روزنگار.
- شاتو، ژ. (۱۳۶۹). مریبان بزرگ (غ. شکوهی، مترجم). دانشگاه تهران.
- شریعتمداری، ع. (۱۳۶۷). اصول و فلسفه تعلیم و تربیت. امیرکبیر.
- شعبانی، ح. (۱۴۰۱). روش‌ها و فنون تدریس. سمت؛ به نشر.
- شکوهی، غ. (۱۳۶۷). تعلیم و تربیت و مراحل آن. آستان قدس رضوی.

- شکوهی، غ. (۱۳۶۸). مبانی و اصول آموزش و پرورش. نشر: مشهد.
 - صبوری، ح.، کاوسی، ا.، و حقیقی، م. (۱۳۹۲). جهانی شدن و تحول در آموزش و پرورش. مشق شب.
 - عاملی، ز. (۱۳۷۹). مقدمه‌ای بر کتاب المصباح الشریعہ و مفتاح الحقیقہ (ح. مصطفوی، مترجم). مرکز نشر علامه مصطفوی.
 - بررسی ۱۰ مشکل اساسی نظام آموزش و پرورش ایران/ مقایسه با کشورهای توسعه‌یافته (۱۴۰۴)، ۱ فروردین. (منبع آنلاین).
 - عصاره، ع.، و راهبر، ع. (۱۳۹۹). خلاقیت و روش‌های آموزش آن. دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.
 - قائمی مقدم، م. ر. (۱۳۹۱). روش‌های تربیتی در قرآن (جلد ۱). سازمان سمت.
 - قطب، م. (۱۳۶۲). روش تربیتی اسلام (س. م. م. جعفری، مترجم). انجام کتاب.
 - کافمن، ج. (۲۰۱۳). چگونه در بیست ساعت هر چیزی را یاد بگیریم؟ (پ. بهرام‌پور، مترجم). نگاه نوین.
 - کلیبی، م. ب. ی. (۱۳۸۵). الکافی (ص. حسن‌زاده، مترجم). قائم آل محمد.
 - کنفیلد، ج.، و هنسن، و. (۲۰۱۲). سوپ جورج برای روح معلم (ع. ا. راستکار محمودزاده، مترجم). فروزش.
 - گلیولی، ک.، و شربنگتون، ت. (۲۰۲۰). روش‌های تدریس نوین (س. م. جعفری رستمی، ص. عبدالله‌زاده، و ف. س. صاحبی، مترجمان). برگ و باد.
 - گیلبر، ن. (۱۳۷۵). فلسفه دین (ح. آیت‌اللهی، مترجم). حکمت.
 - مجلسی، م. ب. (۱۳۱۵). بحارالانوار (م. ب. بهبودی، مترجم و مصحح). دارالکتب اسلامیه.
 - محمدی‌فر، ف. (ن.د.). مقاله آموزشی. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان).
 - مظهری، م. (۱۳۷۱). مجموعه آثار (جلد ۲). صدرا.
 - مدلین، و. (۱۳۵۳). تاریخ آراء تربیتی غرب (ف. یازرگان دیلمقانی، مترجم). دانشگاه تهران.
 - پترسون، م.، و دیگران. (۱۳۷۶). عقل و اعتقاد دینی (ا. نراقی و ا. سلطانی، مترجمان). طرح نو.
 - هاشم‌زاده، ف.، و ترابی خراجی، م. (۱۳۹۷). تدریس نوین در ایران. (ناشر ذکر نشده).
 - هوشیار، م. ب. (۱۳۲۷). اصول آموزش و پرورش. دانشگاه تهران.
 - هیوم، ر. (۱۳۶۹). ادیان زنده جهان (ع. گواهی، مترجم). دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
 - یانگ، ج. (۱۴۰۳). هنر معلمی (م. متین، مترجم، ویرایش دوم). مرسل.
- Eurydice. (2001). *Foreign language teaching in schools in Europe*. Eurydice European Unit.